

Osmanlı Sultanı III. Selim'den Fransa Kralı XVI. Louis'e Bir Nâme-i Humâyûn

A Letter from the Ottoman Sultan Selim III to the French King Louis XVI

Salih TUNÇ*

Öz: Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan itibaren yabancı devletlerle münasebetlerde bulunmakla birlikte bu münasebetler çok gerekli hallerde fevkâlâde elçiler vasıtasıyla yürütülmekteydi. İmparatorluğun harici dünya ile irtibatlarını sağlayan ve dışarıda olup bitenleri anlamak bakımından başka haber alma kaynak ve araçları olması çok tabii olmakla birlikte 18. yüzyıl sonlarına kadar bugünkü mânâda bir diplomasi ağının bulunmadığını kabul etmek gerekir. Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer devletlerle münasebetleri bakımından 1789'dan itibaren önemli bir gelişme ortaya çıkmıştır. Bu gelişmenin bir yönü inifadî siyasetten çıkarak bir ittifak sistemine dahil olmak, diğer yönü ise Avrupa eksenli daimî elçilikler ağını kurmak şeklinde tecelli etmiştir. Bu yeni siyasette başlıca aktör Sultan III. Selim olmuştur. Esasen Sultan III. Selim'in veliahtlığından beri, İmparatorluğun çeşitli sorunlarına çözüm bulmak ve aynı zamanda öteden beri kâdim dost olarak görülen Fransa modelinde kurumsal bir gelişmeye yönelmek genç veliahdın arzusu gibi görünmektedir. Veliahtlığından beri XVI. Louis ile çeşitli konularda haberleşen Selim'in sultan olduktan sonra da Fransa Kralı ile bir temaslarının olduğu ve mektuplaştıkları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda karşılaştığımız bir mektup her ne kadar önceki yazışma temalarından ayrılıyorsa da Selim'in yeni bir diplomasi arayışı konusunda önemli bir fikir vermektedir. Bu yönüyle yaptığımız çalışma Nationale Bibliothéque'te karşılaştığımız ve literatürde görmediğimiz "*Sultan Selim'den Kral XVI. Louis'e gönderilen bir mektup*" üzerine kurgulanmıştır.

Anahtar sözcükler: III. Selim, XVI. Louis, Osmanlı Diplomasisi, Osmanlı İmparatorluğu, Fransa, Daimî Elçilikler

Abstract: The Ottoman State established relationships with foreign states from its foundation and these relationships were conducted through extraordinary ambassadors in some very necessary situations. It was so natural that the Ottoman state had some other news sources and means to learn what happened abroad and to have communications with the external World. However it should be understood that there wasn't a diplomatic network of today's type until the end of 18th century. Beginning from 1789 the Ottoman state changed with the development in terms of its relations with other states. One direction of this development was to give up isolationism and become involved in the confederacy system and the other direction appeared as setting up European centered permanent embassies. In this new politics, the main actor was Sultan Selim III with his desire was to solve several problems of the Ottoman state since his accession to the throne and also in setting up an institutional improvement with France regarded as a very old friend. Since his accession, Selim III. had corresponded with King Louis XVI. It is understood that after he became Sultan he kept in touch with the king corresponding with him. In this context, although each letter was different from the others in terms of the subjects of correspondance, this correspondance provides important indications concerning Sultan Selim III.'s search for diplomacy. This study is based upon the fictionalised "*Letter from Sultan Selim to King Louis XVI.*" which we came across in the Nationale Bibliothéque.

Keywords: Selim III, Louis XVI, Ottoman Diplomacy, Ottoman Empire, French, Permanent Embassies

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya. salihtunc@akdeniz.edu.tr

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu daha kuruluşundan itibaren yabancı devletlerle siyâsî münasebetlerde bulunmakla birlikte bu münasebetler uzunca bir süre çok gerekli hallerde ya fevkalâde elçiler vasıtasıyla ya da İslâm ve Hristiyan memleketlerinde olup bitenlerle lüzumu halinde ilgilenmek istikâmetinde bir siyaset anlayışı içinde olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. yüzyıl sonlarına kadar genel olarak başka ülkelere gönderdikleri elçiler "*fevkalâde elçi*" unvanını taşırlar ve görevlerini tamamladıktan sonra derhal geri dönerlerdi (Kuran 1988, 9). Yabancı devlet ya da hanedanlar ile dost ve düşman ülkelerin durumu hakkında fevkalâde elçiler sayesinde haberdar olan Devlet-i Aliyye'nin bunların dışında da harici vukuatı bildiren ve rapor eden önemli haber kaynaklarının bulunduğu bilinmektedir. Osmanlı klasik döneminde, imparatorluğun mevcut kurumsal anlayışı onun temel siyasetine yeterli bir şekilde hizmet ederken, 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyıl başlarından itibaren klasik dönemin gücü zayıfladıkça bilinen yöntemlerle yürütülen siyâsî ya da diplomatik münasebetlerin gücü, bu gelişmelerden menfi yönde etkilenmiştir. Esas itibarıyla Osmanlı devlet yönetimi geleneğinde kurumların özel bir önemi olduğu ve bu kurumların da bir geleneğe sahip buldukları şüphesizdir. Bu geleneğin genel olarak sürekliliği, Osmanlı İmparatorluk sisteminin İslâm ve İslâm öncesi köklerden önemli ölçüde faydalanan bir gelişmenin sonucu olduğunu göstermektedir (Findley 2014, 1). O bakımdan İmparatorluğun güçlü geleneği ve kendi mükemmeliyetlerine olan inançları ile kazanmış oldukları önceki başarılarının etkisiyle uzun süre Batı karşısında mağrur bir tavır sergileyerek buradaki gelişme ve değişimlere nispeten mesafeli durması, İslâmî olmayı ve İslâmî olmayandan geleni şüpheyle karşılaması (Akyıldız 2006, 15) değişen dünya şartlarına yönelme iradesini etkilediği söylenebilir. Fakat Batılı tarihçi ve gözlemcilerin de tebârüz ettirdikleri üzere 17. yüzyılda yeni problemlerle karşılaşmaya kadar oldukça düzgün işleyen Osmanlı düzeninin bu yüzyıldan itibaren önemli ölçüde sarsılmaya başladığı, arşiv kayıtlarınca da doğrulandığı gibi devrin siyâsî yorumcuları olan yazarların ıslâhatnâme ya da siyâsetnâme adıyla bilinen eserlerine de yansımıştır. Şu noktayı da ısrarla belirtmekte fayda vardır ki; esasen Osmanlı münevverleri devletin karşı karşıya kaldığı sorunlar karşısında kimi ıslâhat / reform mülahazalarında anlatıldığı gibi doğrudan Batı'dan gelen telkin ve tesirlere bütünüyle açık ve onları tümüyle kabul eden bir tavır içerisinde olmamışlardır. Aksine 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyıl diplomat ve münevverlerinin – ki Ahmet Azmi ve Sadık Rifat Paşa'nın görüşleri önemlidir- yazdıkları gibi Batı ile münasebetlerde ve devlette bir değişikliği kesin olarak önemsemekle birlikte, onlar, Avrupaî fikir ve cereyanların, sorunlara bir çözüm olup – ol(a)mayacağı noktasına odaklanmışlardı. Şu hâlde Osmanlı münevverlerinin görüş ve düşüncelerinden hareketle önemli olan nokta şu ki, "*Osmanlı eğer daha evvel kendine birtakım sorular sormasaydı ve bu yeni fikirler eğer o sorulara cevap vermeseydi, bu fikirlere o kadar da ilgi duymayacaktı*" (Findley 2006, 501). Osmanlı İmparatorluğu'nun harici münasebetlerindeki güç dengesinin genel olarak 17. yüzyıldan sonra kendi aleyhine dönmeye başlaması, ortaya çıkan birtakım kifayetsizlikler, bir yönüyle karşı karşıya kaldığı sorunları yeni bir anlayışla çözmeye zorlarken, diğer yönden de harici münasebetlerin daha da sıkışması ve hatta yalnızcılık politikasından vazgeçmeyi ve ittifâk sistemine dâhil olmayı elzem kılmıştı. Nitekim 1789 yılında Osmanlı - İsveç ve 1790 yılında Osmanlı - Prusya ittifaklarını (Armaoğlu 1999, 19) bu yeni anlayışın önemli modelleri olarak görmek lazım. (Özellikle Osmanlı-Prusya ittifâkının meydana gelişi-tâhlili ve tâtbiki ve Devlet ricâlinin ittifakâ ilişkin yaklaşımları için bk. Beydilli 1984). Bu durum bundan sonra Avrupa ile en azından Avrupa'nın bir kısmıyla yeni bir takım diplomatik münasebetleri ve aynı zamanda sıkı bir etkileşimi beraberinde getirecek ve böylelikle bu sıkı etkileşim yeni bir dizi fikirlerin gelişmesine zemin hazırlayacaktır. Şu durumda diplomasi sadece Türkiye'de modernleşmenin toplumsal tabanını oluşturmakla

kalmamış, aynı zamanda devletin siyaset anlayışı ile bu anlayışın değişip gelişmesinde onların ciddi bir rol üstlendikleri yönündeki müşterek görüşe de sevk etmişti. Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye üzerine yaptığı yaygın çalışmalarıyla tanınan Bernard Lewis “*III. Selim'in reformlarından bir diğeri olan diplomasi reformunun Batı'ya ikinci bir pencere açtığını ve 18. yüzyıl sonuna kadar yabancı ülkelerde hiçbir zaman sürekli diplomatik temsilci bulundurmayan İmparatorluğun ancak Selim ile açılan elçilikler vasıtasıyla bir çok gence bir süre Avrupa ülkelerinde oturmak, bir Avrupa dili öğrenmek ve çağdaş Avrupa ülkeleri arasında hüküm süren bazı devrimci fikirleri tanımak fırsatının verildiğini ve böylelikle bunlardan bazılarının dönüşlerinde Babiâli başta olmak üzere askerî ve sivil bürokrasi içindeki yerini alan Batı'ya dönük bir zümrenin oluşturulduğuna*” dikkati çekmektedir (Lewis 1998, 61-63). Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'ya karşı diplomatik üstünlüğünün bir hayli sarsıldığı bir dönemde, III. Selim'in bu girişimi, esas itibarıyla onun veliahtlığından beri tasavvur ettiği açık ya da gizli bir şekilde sürdürmeye çalıştığı, Avrupa ile diplomatik münasebetleri sıklaştırmak yoluyla geleneksellik çerçevesinde bir zihniyet dönüşümüne ihtiyaç duyulmasıyla ilgiliydi. Diplomaside *infirâdi/yalnızcılık* siyasetinden uzaklaşıp gerektiğinde bir ittifak siyasetine yönelmek artık mevcut siyâsî halin getirdiği bir zaruret olduğu halde, devlet ricâlinin bu tür ittifak girişimlerinde mümkün olduğunca ihtiyatlı hareket etme anlayışı da baskın durmaktaydı. Esasen 1790'da Prusya ile ittifaka gidilmesi bizzat III. Selim tarafından arzu edilen bir durum olduğu halde başta Sadriâzam olmak üzere devlet ve ordu ricâlinin önemli bir kesimin çeşitli saiklerle ittifaka tereddütle yaklaştıkları anlaşılmaktaydı. Bu durum üzerine III. Selim'in emri ile toplanan bir meşveret meclisi, Prusya ile yapılacak ittifakı “*meşrû ve vakt ü hâle göre*” faydalı bulmakta ve ulemâ tarafından da ittifak hususuna cevaz verildikten sonra meşverette de “*istisvâb ve istihân*” olunmuş bulunuyordu (Beydilli 1984, 57). Fakat Osmanlı devlet anlayışında ve hükümet etme geleneğinde -klasik dönem kısmen istisna olmak üzere- son derece önemli bir kurumsal istişare ve karar alma mekanizması olan meclis-i meşveretin (Osmanlı Devlet geleneğinde sorumluluğu paylaşma ve bir karar alma yöntemi olarak meclis-i meşveret için bk. Lewis 1982, 779-780; Akyıldız 2006, 31-44) aldığı müspet karara rağmen özellikle ordu ricâlinin menfî bir yaklaşım gösterilmişti. “*İttifaka gidilmesi halinde mevcut harbin uzayacağı ve Asâkir-i İslâm'ın mizâcına göre durumun daha da kötüleşeceği, ordu kadısının okuduğu âyet-i kerime ile de adem-i meşrû'iyet-i ittifakı tasrih edilmiş ve böylelikle Prusya ile ittifakın bir vecihle çâiz olmadığı belirtilmişti*” (Beydilli 1984, 58). III. Selim'in isteği hilâfına ordudan gelen bu karar üzerine Sultan, “*ordu ricâlinin cevâbını dinlemem... Sadriâzam gelsün bakalım ne cevâp verir. Siz yine bildiğiniz işe bakasız*” diyerek kararlı bir tavırla Prusya meşveretine katılmış bulunan ulemâ ve ricâlin cümlesini çatal sarık ve biniş ile tebdil-i sûret birer birer Topkapı Sarayı'na gelmelerini emretmiş ve meselenin tekrar mülâhaza edilmesiyle İstanbul'da zihinlerde Prusya ittifakına bir eğilimin bulunması ve III. Selim'in bu yöndeki hattı nedeniyle Prusya ile ittifakının tercih edilmesi tekrar karar altına alınmıştır. Böylelikle Şeyhülislâm Hamîdî-zâde Mustafa Efendi'nin Prusya ile ittifaka cevaz veren fetvâsıyla meselenin şer'an meşrû'iyeti meselesi hallolduğundan III. Selim Prusya ittifakının hemen tesviye ve tanzimini irâde etmiştir (Beydilli 1984, 58-59). III. Selim'in Rusya ve Avusturya ile savaşın cereyan ettiği bir dönemde savaşın uzaması ihtimalini de gerekçe olarak gösteren ricâle rağmen, ittifaka ilişkin ısrarlı tutum ve davranışı babası III. Mustafa ile amcası I. Abdülhamit devirlerinde, devletin hasımlar karşısında karşı karşıya kaldığı güçlük ve sorunlardan kaynaklanmış olmalıdır. Berkes, Türkiye'nin reformasyon sürecini analiz eden çok önemli bir çalışmada, Selim'i her ne kadar “*Avrupa siyaset ve diplomasisinden henüz yeterince haberi olmayacak kadar tecrübesiz, fakat idealist bir genç*” olarak tanımlıyorsa da, Selim'in veliahtlığından itibaren Fransa kralı ile yazışmaları ve mektupların muhteviyatına bakıldığında esasen Sultan'ın henüz daimî elçiliğin

bulunmadığı bir sistemde hasımlarına karşı Fransa'nın desteğini sağlamak düşüncesinde olduğunu ve aynı zamanda Avrupa'nın ahvâlini yakından öğrenmek amacını taşıdığına hükmedilebilir (Koloğlu 1999, 14; Berkes 2013, 87). Bununla birlikte 18. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan durum devletin içinde bulunduğu zafiyet ve düşmanları ile artık tek başına mücadele edebilmesinin imkânsız olduğunun görülmesi, siyâsi zihniyetin değişmesinde ve ittifak sisteminin gelişmesinde son derece önemli bir etken olacak (Beydilli 1997, 41) ve hâlâ göre bir devlet akli hâkim kılınmaya çalışılacaktır. Bu bakımdan Selim'in girişimleri, Osmanlı Devleti'nin öteden beri devletlerarası ilişkilerde kabul etmiş bulunduğu prensipler ile siyâsi ihtilâflarda ve savaşlarda kendi kuvvet ve kudretine dayanmak ya da kendi kendisine yetmek anlayışından uzaklaşmayı öngörmesinden ileri gelmişti. Henüz 28 yaşında, 11 Recep 1203/7 Nisan 1789'da Osmanlı tahtına çıkan III. Selim, cülûsunu (Vâsıf 1978, XLIII) müteakiben geçmişte başvurulan bir gelenekle görevli olsun olmasın devlet büyüklerinden, askerî bürokrasinin ileri gelenlerinden ve ulemâdan kurulu bir meşveret meclisini topladı. Meşveret meclisinde padişahın huzurunda her şeyin açık açık söylenmesi lüzumuna işaret edildikten sonra, kanun ve şer'iata uygun olmayan hal ve hareketler, devlet düzenindeki problemler memurların gevşekliği ve asker ocaklarının durumuyla ilgili sorunlar dile getirildikten sonra geleneksel Osmanlı teşkilâtının amacına uygun hale getirilmesi tezi üzerinde durulmuştu. Veliâhtlığından beri imparatorlukta geniş bir ıslâhatın yapılması lüzumunu bilen III. Selim, gizli de olsa bir yandan Fransız elçisi ile diğer yandan da güvendiği adamlarından İshak Bey vasıtasıyla mektuplaşma yoluyla Kral XVI. Louis ile haberleşerek Avrupa'nın durumu hakkında bilgi sahibi olmaktaydı (Karal 1988, 22; Kuran 2013, 51; Berkes 2015, 91). O bakımdan Selim devlette esaslı bir ıslâhat meselesini münakaşa ve müzakere etmek amacıyla topladığı meşveret meclisinde sorunların çözümüne ilişkin görüşleri muhtevî lâyhalar hazırlanması talebinde bulunurken, arzu ettiği ıslâhat çalışmalarına ilişkin ciddi bir birikime sahip bulunmaktaydı ve gerçekleştirmeyi tasarladığı ıslâhatta da Fransa'yı örnek alacağı açıktı.

III. Selim'in Veliâhtlığı Döneminde XVI. Louis ile Haberleşmeleri

Sultan III. Selim ile Fransa Kralı XVI. Louis arasında Selim'in veliâhtlığından beri bir haberleşmenin varlığı bilinmekle birlikte bu meseleyle ilgili detayları ilk defa Paris Sefiri Salih Münir Paşa'nın verdiği bilgilerden öğreniyoruz. II. Abdülhamit Devri nazırlarından ve Mir'ât-i Hâkikat'ın yazarı Mahmut Celâlettin Paşa'nın oğlu olan ve 1895-1908 yılları arasında Paris'te sefirlik vazifesini yürüten Salih Münir Paşa (Salih Münir Paşa 2015, XI-XII) iki hükümdar arasındaki ilişkileri anlatan “*makalesinin havi olduğu vesikaları Fransa Hariciye Nezareti'nden aldığı ve Sultan Selim'in mektuplarında kendi mührünün bulunduğu ve vesikaların suretlerinin nezdinde mahfuz olduğunu*” belirterek Selim'in mektuplarını değerlendiren çalışmasının “*Paris'te meclis-i idare âzâsından bulunduğu Diplomasi Cemiyeti tarafından neşrettirildiğini*” açıklamaktadır (Salih Münir Paşa 2015, 735). Salih Münir Paşa'nın sözünü ettiği makalesi 1912 yılında *Revue D'histoire Diplomatique*'de yayınlanmış oldukça uzun ve detaylı bir çalışma olup, Sultan Selim ile XVI. Louis arasında Selim'in veliâhtlığı döneminden padişahlık dönemine kadar haberleşmelerini ve bu haberleşmede karşılıklı arzu, niyet ve beklentiler ile haberleşmede rol oynayan şahsiyetler hakkında verilmiş ve bu çalışma, bu mevzu ile ilgili sonraki çalışmalara da zemin hazırlamıştır (Salih Münir Paşa 1912, 516-548).

Salih Münir Paşa, “*Louis XVI Et Le Sultan Sélim III*” başlıklı makalesinde III. Selim ile XVI. Louis arasında Selim'in veliâhtlığından itibaren gelişen temasın 18. yüzyılın sonlarında karşı karşıya kaldığı ekonomik, sosyal ve siyasal problemleri nedeniyle batmakta olan Fransa'ya bir karşılık beklemeden, neredeyse bugünküyle mukayese edilebilecek bir değer atfederek büyük bir sempati gösterdiğine işaret etmiştir. Paris'te yaklaşık on üç yıl süreyle (1895-1908)

sefirlik yapan Salih Münir Paşa, Devlet-i Aliyye'nin ihtişamının korunması kültürüne bu denli önem veren ve memâlik-i mahrusa-i şahâneye ilişkin bir kaygı ve tasayı her daim gözetmiş olan Türklerin bu yaklaşımını fazlasıyla romantik bir davranış olarak değerlendirmekle birlikte, kişisel bir sezgi kâbilinden “*bu tarihi episodun, bir saray komplosu*” olma ihtimalini de düşünmek gerektiğini belirtmiştir (Salih Münir Paşa 1912, 516).

Fransa ile diplomatik ilişkiler bağlamında 1768-1784 yılları arasında İstanbul'da sefirlik yapan Kont St. Priest'nin yerine XVI. Louis tarafından çok yönlü kişiliğiyle bilinçli bir entelektüel olduğu kadar aynı zamanda Fransız Akademisi üyeliğine henüz seçilmiş olan Kont Choiseuil - Gouffier atanmıştır. Kont St. Priest ile olduğu gibi yeni atanan ve Voltaire, Montesquieu gibi meşhur filozoflardan eğitim aldığı söylenen Kont Choiseuil-Gouffier ile Veliâht Selim'in ilk temasları halası Safiye Sultan'ın torunu İshak Bey tarafından sağlanmıştır. Fransa'nın yeni İstanbul sefiriyle gizli yürütülen ilk temaslarda İshak Bey'in kardeşi mabeynci İsmail Bey'in yer aldığı bilinmektedir. Bu münasebetlerin Harem dairesine girip çıkan ve ufak tefek Avrupa eşyası satan tuhafiyeci ve bohçacı hanımlar marifetiyle yürütüldüğü zannedilmektedir (Salih Münir Paşa 2015, 735). “*Kont Choiseuil – Gouffier Veliâht Şehzade'nin Türkiye ile Fransa ittifâkının taraflar hakkındaki siyâsî ve iktisâdî yararlarına ve Selim'in cihan politikasına müteallik görüş ve düşüncelerinin selâmet ve isabetine, nüfuz-ı nazarına, zekâsına ve genel siyasete ilişkin gerçekleri öğrenmek heves ve merakına hayran olmaktadır. Versailles'a ve Dışişleri Bakanı'na Selim'in Fransa'ya yönelik sitayişî düzenli bir şekilde rapor edilmekteydi. Bütün zamanını Kur'an-ı Kerim tilavetiyle geçirmiş ve dinî akidelerin haricinde tahsil görmediği zannedilen bir veliahd şehzâdenin ahvâl-i âleme ve politika işlerine bu derece vukuf kesbedişini şaşkırtıcı bulan Fransız diplomat Türkiye ile Fransa arasında bir uzlaşma ve yakınlaşmanın iki devletin de yararına olacağına ve Veliâhd ile Kral'ın yakınlaşmasının önemine inanmaktaydı*” (Salih Münir Paşa 2015, 736). Yukarıda Salih Münir Paşa'nın, Sultan Selim'in XVI. Louis ile arasında cereyan eden yazışmalara ilişkin makalesinin, bu yönde yapılan diğer çalışmalara da ilham verdiği belirtilmiştir. Bu mevzu ile ilgili olarak Osmanlı Tarihi alanında engin bilgisi ve mufassal çalışmalarıyla bilinen İsmail Hakkı Uzunçarşılı da bir hayli detaylı çalışma yapmıştır. Selim'in veliahtlığı döneminde XVI. Louis ile yazışmalarını konu alan çalışmasında Uzunçarşılı, vesikalar bulunmadan önce Selim'in mektuplaştığının bilinmekle birlikte, bu konuda ilk defa Fransız Hariciye Nezareti vesikalarıyla eski Paris Sefiri Salih Münir Paşa tarafından yayınlanan makaleyle aydınlatıcı bir malûmatın ortaya çıktığına işaret etmektedir “*Topkapı Sarayı Arşiv'i tasnif olunurken tesadüfen bulunan ve III. Selim'in veliaht iken yazmış bulunduğu mektuplar bir zarf içerisinde on altı adet olup, ikisi Selim'e cevap olarak XVI. Louis ve diğer ikisi de Kont Monmoren tarafından gönderilmiştir. Diğer vesikalar Selim'in mahremi esrarları tarafından bu muhaberenin teminine ve Fransa Sefirine ve Fransa'ya gönderilen İshak Bey'e aittir*” (Uzunçarşılı 1938, 191-263). Saray Arşivi'nde bulunan bu mektuplara göre Selim, imparatorluğun özellikle 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'nin ortaya çıkardığı sorunlarla, çağın yeni gelişmeleri karşısında devlet mekanizmasında beliren kifayetsizliklerin giderilmesi düşüncesinden hareketle gerçekçi bir ıslâhat ihtiyacının önemi üzerinde durmaktaydı. Öteden beri Fransa ile mevcut olan kâdim dostluktan hareketle ve Türkiye'nin olduğu kadar Fransa'nın yüksek çıkarları bakımından da bir hayli önemli olan yakınlık tesisi konusunda Selim, tarihsel geçmişe atıfta bulunuyor: “*Uzun zamandan beri fütihat ile meşgul olan devletin nice felâkete uğradığını ve babası sağ olmuş olsaydı işlerin böyle gitmeyeceğini, mağlubiyet dolayısıyla düşmanlardan başka dost devletlerin dahi bir takım ham tekliflerde bulduklarını ve ölümden gayri derde ilaç bulunabileceğini ve bu derde çare olarak saltanata geçtiği zaman türlü türlü ilaçlarla hastalığı tedavi edecekse de şimdiden dostlardan yardım görmek istediğini ve bunun mukabili olarak saltanata geçtiği zaman icâp eden kara gün dostluğunun karşılığını*

unutmayacağını beyân etmiştir” Veliâht Şehzade Selim, Hicri 1200 Ramazan (Haziran / Temmuz 1786) başında yazdığı mektuptan sonra aynı mealde Fransız Dışişleri Bakanı’na da benzer bir mektup göndermişti. Anlaşıyor ki, henüz cevabı beklemeden, Selim siyasi vaziyeti tehlikeli görerek Türkiye’ye yardım ve destek sağlamak için İshak Bey’i ikinci defa Fransa’ya göndermiş ve 23 Mayıs 1787’de XVI. Louis tarafından kabul edilmişse de, Selim’i tatmin edecek bir yardım ve desteğin mümkün olamayacağı ve esasen yakın bir zamanda patlayacak olan ihtilâl hareketi açık bir şekilde göstermiştir (Uzunçarşılı 1938, 191-263).

III. Selim ile Fransa Kralı XVI. Louis arasındaki mektuplaşma konusunda, Fransa’da ihtilâl başladıktan iki ay sonra yazılmış bir başka mektup daha dikkati çekmektedir. Versailles Sarayı’nda 28 Eylül 1789 tarihinde yazılmış Kral XVI. Louis ile Hariciye Nazırı Kont Monmorin’in imzalarını taşıyan mektupta, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi’nde tesadüf edilmiş bir mektuptur (Öz 1941, 198-202). Bu mektup, III. Selim’in Fransa’da bulunan ve ihtilâl hareketi başladıktan sonra Türkiye’ye dönen yakın adamı İshak Bey vasıtasıyla XVI. Louis tarafından gönderilmiştir. Bahse konu Fransızca mektup Uzunçarşılı’nın 1938’de tercümelere hareketle yayınladığı makalede sözünü ettiği nâmenin Fransızca aslı olup daha sonra ortaya çıkmıştır. Kral XVI. Louis özetle İshak Bey’in kendisi tarafından kabul edildiğini, kendisine verilmiş mektup ile emanet edilen sır mahiyetindeki birtakım bilgilerin şifahen tarafına söylendiğini ve burada bulunduğu sürede edindiklerinin tümünü efendisine iletme üzere İstanbul’a dönme arzusunun bildirmesi üzerine bu mektubun yazıldığını belirtir; Viyana ile yapılacak bir barışın en iyi başarı olacağı tavsiyesinde bulunmaktadır (Öz 1941, 198-202).

III. Selim ile XVI. Louis arasındaki mektuplaşmalar gerçekte Selim’in İmparatorluğun büyük bir müşkülât ile karşı karşıya geldiği bir dönemin ürünüdür. Esasen daha veliahtlığında Selim vaziyetin giderek daha kötüye doğru sürüklenmesini öngördüğü için ortaya çıkan durumdan ancak bir restorasyonla kurtulabileceğini düşünmektedir. Bu nedenle Osmanlı patrimonyal geleneğinin doğal bir icabı olarak taht mirasçısı bir şahsiyet sıfatıyla şimdiye kadar seleflerinde görüldüğü bilinmeyen bir yol ve yöntem takip etmiştir. Esas itibarıyla Osmanlı İmparatorluğu’nun Fransa ile 1536’da temelleri atılmış olan münasebetlerini geliştirmesi Selim’in mektuplarında ısrarla durduğu gibi sadece Türkiye’nin çıkarlarına değil, çok daha fazla bir şekilde Fransa’nın çıkarlarına hizmet edeceği çok açıktır. O nedenle Selim bir taraftan ülkenin yönünü yeni ufuklara doğru açmak isterken diğer taraftan da geleneklerinden hiçbir şey kaybetmeksizin İmparatorluğun geçmiş ihtişamına yaraşır bir geleceği inşâ etmek düşüncesindeydi (Salih Münir Paşa 1912, 516-548).

Sultan III. Selim’in Cülûsundan Sonra Fransa Kralı XVI. Louis’e Gönderdiği Nâme-i Hümayun

Sultan III. Mustafa’nın oğlu olarak amcası I. Abdülhamit’in Kırım’ı kurtarmak amacıyla yeniden başlayan Osmanlı-Rus-Avusturya Savaşı’nın kötü gittiği bir dönemde vefatından sonra 7 Nisan 1789 tarihinde III. Selim sanıyla sultan olan yeni padişahın en önemli işlerinden birisi de Fransa’yı örnek alan bir ıslâhatı gerçekleştirmek için girişimlerde bulunmak olmuştur. Yukarıda da sıklıkla üzerinde durulduğu gibi Sultan III. Selim 18. yüzyılın ıslâhatçı geleneği içinde yetişmiş ve daha veliaht iken bile ihtilâl Fransası’nın son Kralı XVI. Louis ile diğer bazı Fransız diplomatlarıyla çeşitli konularda yazıştığı, hatta özellikle Kral’dan bazı tavsiyeler aldığı bilinmektedir. III. Selim’in bu girişimleri Fransa ile sadece bir ittifâkı öngörmüyordu. Aynı zamanda bu ülke ile kurduğu yakınlık ölçüsünde, seleflerinden daha da ileri giden bir takım ıslâhat girişimlerinde Fransa’dan destek almaya yöneleceğini göstermektedir. Her ne kadar onun bu çizgisi, geleneksel ıslâhat tedbirlerinden öteye gitmeyecekse de, 18. yüzyılın ıslâhat anlayışı dikkate alındığında Selim’in yüzyılın sonundaki teşebbüs ve arayışlarını, görece daha radikal bir

girişim olarak değerlendirmek gerekiyor.

III. Selim veliahtlığında sürdürdüğü Fransa ile yakınlaşma ve diplomatik münasebetleri geliştirme konusundaki girişim ve arayışlarını sultan olduktan sonra da sürdürmek istemiştir. Bu itibarla yukarıda da zikredildiği gibi Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivi ile Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan belgelere göre yapılan değerlendirmeler, Selim'in bu anlamdaki faaliyetleri Fransa ile bir ittifâk yapmak ve ortak çıkarlar doğrultusunda hareket etmek ve aynı zamanda İmparatorluğun karşı karşıya kaldığı sorunlarda Fransa'nın yardım ve desteğini sağlamak gibi hedeflere yöneliktir. Fakat Paris'te Fransız Millî Kütüphanesi'nde karşılaştığımız ve cülûstan kısa bir süre sonra yazıldığı anlaşılan Fransızca bir mektup içerik ve üslûp bakımından diğerlerinden bir hayli farklılık arz etmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla yukarıda zikredilen Salih Münir Paşa, Uzunçarşılı ve Öz'ün makalelerinde görülen mektuplarla karşılaştırıldığında elimizdeki mektubun her bakımdan farklılığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Şu durumda bahse konu mektup ya anılan yazarlar tarafından dikkate alınmadı ki, bu pek olası görünmüyor; ya da zikredilen arşivlerde bu mektuba rastlanmamış olmalıdır. “*Lettre Du Sultan Selim, Au Roi Louis XVI./Sultan Selim'den Kral XVI. Louis'e Mektup*” başlığını taşıyan vesikanın kapak başlığı ise “*Lettre Du Grand-Turc Au Roi De France*” şeklinde düzenlenmiştir. (Bibliothèque Nationale De France (BNF), MFICHE LB39-2208) Bilindiği üzere “*nâme*” kelimesi Türkçe'de, mektup, ferman, biti, buyuruldu mânâları ifade eder. Bu tür belgelerin baş ve sonunda yazanın ismi olduğundan “*nâme*” adı verilmiştir. Osmanlı padişahları tarafından Müslüman veya Hristiyan yabancı devlet hükümdarlarına ve devlete bağlı Kırım hanları, Mekke şerifleri, Dağıstan ve Gürcistan hâkimleri, Erdel kralları, Eflâk-Boğdan voyvodaları gibi imtiyazlı yerler idarecilerine gönderilen mektuplara “*nâme-i humâyûn*” adı verilmektedir (Kütükoğlu 2013, 146). O nedenle Selim'in Sultan olmasından sonra hükümdardan hükümdara yazılan bir nâme olması nedeniyle, metinde sıklıkla mektup kelimesini kullanmakla birlikte, makale başlığında “*nâme-i humâyûn*” tabiri tercih edilmiştir. Bu bakımdan, Fransızca metindeki “*mektup*” kelimesinin, Osmanlı Türkçesi'ndeki “*nâme-i humâyûn*” ile izâhı iki lisan arasındaki terminoloji ile ilgilidir.

Paris'te, Nationale Bibliothèque'te bir hafta sonu çalışmasında tesadüfen karşılaştığımız mektubun sonuna, gün ve ay olarak Hicrî 15 Ramazan notu düşülmüş iken, yıl milâdi olarak 1789 olarak yazılmıştır. Dolayısıyla Hicrî yıl üzerinden kabul edecek olursak 15 Ramazan 1203 tarihi, 9 Haziran 1789 yılına tekabül etmektedir. Dolayısıyla belirtilen tarih Sultan III. Selim'in cülûsunun yaklaşık üçüncü ayına denk gelmektedir. “*Sultan Selim'den Kral XVI. Louis'e Mektup*” başlıklı vesikanın tespit edebildiğimiz kadarıyla literatüre girmiş bulunan mektuplardan önemli ölçüde farklılıkların bulunduğu az önce belirtilmişti. Esasen bu mektubun içeriği bir yana, özellikle kullanılan üslûpta, III. Selim'in önceki mektuplarıyla mukayese edildiğinde bir hayli buyurgan bir tarzın tercih edildiği dikkatimizi çekmektedir. III. Selim'in herkes tarafından kabul görmüş ve bilinen sanatkârlık hassasiyeti, merhameti, nezâket ve mülâyâmeti dikkate alındığında buyurgan ve aynı zamanda otoriter bir tarzla meselelerin dile getirilmesi ve tavsiyelerde bulunması şaşırtıcı bulunmaktadır. III. Selim'in Fransız Kralı ile diğer erkân arasındaki yazışmalarını yapan üç kişiden birisi olan Ebubekir Ratıp Efendi'ye “*Canım Ratıp Efendi mektuplarda yalvarır ve niyaz yüzünden yazma; minnetsiz ve korkusuz yaz*” (Uzunçarşılı 1938, 191-263), şeklindeki emr ü fermanının etkili olup olmadığını bilemiyoruz. Fakat bildiğimiz, bahse konu mektuptaki üslûbun, diğer mektupların tarz ve üslûbundan bir hayli sert olduğudur.

Sultan III. Selim'in mektubunun girişinde “*Fransa Kralı, sen Fransızların ben de imparatorluğumun hükümdarı olarak işlerimle meşguliyetinden şimdiye kadar sana yazamadım...*” şeklindeki ifadesi Fransa Kralı'na Selim'in tahta çıkmasından sonraki ilk mektubu olduğunu

düşündürmektedir. Yine mektubun bir diğer özelliği önceki mektuplarda gördüğümüz nezâket ve saygı ifadelerine yer vermeyip doğrudan konuya girilmiş olmasıdır. Devletinin işleri nedeniyle şimdiye kadar yazamadığını, şimdilik daha serbest olması nedeniyle görüş ve düşünce tarzlarını söyleyeceğini belirten Sultan Kral'a, emir kipiyle “*dinle*” diyordu. Hristiyanların kendisine karşı savaş ilân ettiklerini, kâdim dostluktan hareketle, ittifâk içerisinde bir işbirliği yapmak yerine, kendisine karşı düşmanların yanında yer almasına tepki göstermekte ve kendisine iştirak yerine neden sen onların yanında yer alıyorsun, şeklinde soruyordu? Fransa Kralı'nın, Osmanlı düşmanlarının yanında yer almakla yetinmediği gibi kendisine karşı hareket etmeleri konusunda adamlarını cesaretlendirdiğini ve onlara her türlü destek ve katkıyı sağladığını belirtmekle birlikte, Sultan bu konuda detaya girmemeyi tercih etmiştir.

Kırım'ın kaybindan sonra burayı kurtarmak gibi öncelikli nedenlerle başlayan 1787 Osmanlı-Rus-Avusturya Savaşları'nda genel siyasi ve askeri vaziyetin giderek kötüleşmesinin ortaya koyduğu tehditten kaynaklandığı düşünülen bir tavırla Sultan tarihsel geçmişe yönelerek “*Benimle savaşmaları için düşmanlarıma para verdin. Fransa Kralı, vaktiyle Türkler senin milletin ile birlikte hareket etmedi mi? Bu böyle değil mi? Charles-Quint (Şarlken) 'e karşı I. Fransuva'yı Sultan Süleyman kurtarmadı mı?*” şeklindeki sorularla Türklerin Fransa için yaptığı fedâkârlıkları hatırlatmaktaydı. Mektubunda Türkiye – Fransa ilişkilerinin geçmişini öne çıkaran Sultan III. Selim, Kral'a Fransa'nın en önemli din ve mezhep savaşlarının cereyan ettiği 16. yüzyılın ikinci yarısındaki gelişmeleri hatırlatmış, Osmanlı İmparatorluğu'nun IV. Henri'ye verdiği destekle Fransa'daki otoritesini kurabildiğini ve bu nedenle IV. Henri'nin Türkleri hayranlık duyulacak bir millet olarak gördüğünden, bütün güvenliğini Türklere emanet etmekten çekinmediğini belirtmiştir. Yine Batı literatüründe ve kendi kaynaklarında “*Güneş Kral*” olarak anılan ve “*I'État c'est moi / devlet benim*” sözleriyle bilinen, Avrupa'da Türk İmparatorluğu'nun paylaşılması projelerinde yer almış bulunan Fransız Kralı XIV. Louis'de, İmparatorluk ile dostça olmayan bütün tasavvurlarına rağmen Fransa'yı güçlendirmek amacıyla savaştığı İspanya, Almanya, İngiltere ve Hollanda ile mücadelelerinde, Osmanlı ile iyi ilişkiler içerisinde olmak ve İmparatorluğun desteğini almak yolundaki girişimlerine verilen desteğin kendisini küçük düşmekten alıkoyduğunu, Türklerin iyi niyetinden yararlanması sayesinde de Fransa'nın başkalarının sultanından kurtulduğunu anımsatmıştır (BNF, MFICHE LB39-2208, 1-3).

Sultan III. Selim, mektubunun ilk kısmında geçmişteki Osmanlı- Fransız ilişkilerine geniş bir yer ayırmıştır. Sultan geçmişten örneklerle gelişmeleri anlatırken bir bakıma Batı diplomasi geleneği ile milletlerarası ilişkilerde dikkate alınmayan siyâsi ahlâk ile âhidnâme geleneğindeki düsturlarla hareket etmektedir. Bu bakımdan Osmanlı geleneğinde son derece önemli olan “*siyâsi ahlâk ve ahid*”e bağlılık önemli bir bakış açıdır ki, bu, insan ve cemiyet unsuru ile devlet yönetim anlayışıyla izâh edilebilecek bir yaklaşım tarzıdır. Bu bakımdan III. Selim'in bu yaklaşımını Batı siyaset telâkkisinde pek yeri olmayan nokta-i nazardan bir değerlendirme olarak görmek gerekmektedir.

III. Selim mektubunda Türklerin büyük önem verdiği ve “*ahde vefa göstermek*” şeklinde tanımlanan meziyetten hareketle XVI. Louis'nin “*Türklerin lütûflarını hafızasından tümüyle kaybettiğini ve hasımlarından hangisi olursa olsun Türklere karşı düşmanlık besleyen Hristiyanlara karşı tek başına meydan okuduğunu ve ordularının her yerde ve her zaman Kara Mustafa Paşa (1683'te) ve Sultan Süleyman (1529) misillü düşmanlara karşı uyanık ve dikkatli olunacağını bilinmesine*” işaret etmiştir. Selim'in mektubunun bu bölümünde bir miktar tehdit kendisini göstermektedir. Selim, “*Sultan II. Beyazıt gibi ne Roma'daki St. Pierre Sunağı'nda atına yulaf yedirmeye gitmek ne de Capitole'ün tepesine Türk bayrağı çekmek gibi bir niyeti tasarlamaamakla birlikte gerektiği şekilde düşmanlarına meydan okumaktan kaçınmayacağını*” be-

lirtmiştir. Fransa kralı olarak Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yapması gereken görevleri yerine getirmediğini ve buna rağmen kendisine karşı civanmert ve hoşgörülü davranacağını belirten Sultan III. Selim “*sürdürülmeye çalışılan haksız ve adaletsiz savaşın Kral'ın da çıkarına olmadığını ve bu noktada yanıldığını kabul etmek gerekir*” diyordu (BNF, MFICHE LB39-2208, 4).

Sultan Selim'in mektubunun ikinci kısmında ise daha çok Fransa Kralı'na devlet idaresi konusunda telkin ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Bir devletin en önemli güç ve kudret kaynaklarından birisi olan zenginlik ve servetle ilgili olarak malî hatalardan kaçınmanın ehemmiyeti üzerinde duran Osmanlı Hükümdarı hatalardan korunmak için öncelikle yetkin şahsiyetlerden kurulu bir divânın en iyi şekilde oluşturulması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Fransızların buldukları başka memleketlerde mahalli gelenek ve özelliklere karşı saygılı olmaları gerektiği konusunun Payitaht'ta da müşâhede edildiğini, bu itibarla Fransa Krallığı'nın sorunlarının, Devlet-i Aliyye'ye göre daha karmaşık ve sıkıntılı olduğunu belirterek, Fransa'daki toplumsal düzene ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur. Bir defa burada, bir taraftan soylular sınıfı, diğer taraftan papazlar sınıfının durumunu bütünüyle kaygı verici bulan III. Selim bir hükümdar olarak tavsiyelerini dinlemesini, Fransa'yı koruyan ve himâye edenleri tıpkı selefleri gibi gerçek dost olarak görmeye karar vermesini ve bir ahitte bulunarak dost hükümdarın tavsiyelerine uyması gerektiğini belirtmiştir. Devlet meseleleri konusunda da kardeşlerinin kendisine mutî olacaklarını, çocuklarının ve eşinin kararlarından ziyade divânın karar ve görüşlerine uymanın daha doğru olduğunu ve “*kendi kanından olmayan ve önce bir insan ve bir Türk olarak*” krala telkinlerde bulunmuştur (BNF, MFICHE LB39-2208,5).

III. Selim mektubunda saray hayatı ve saray kadınları hakkında da bilgi verdikten sonra sözü yine soylular sınıfına getirmiştir. Soylular sınıfı konusunda Türkleri örnek alması ve onlara öykünmesi gerektiğini anlatan Selim, atların soy kütüğü misali soyluluk tarzından uzaklaşmalarını “*tecrübeler ispatlamıştır ki, sadece bu hayvanlar mevzu bahis olduğunda soyluluk makûl ve düşünülebilecek bir tanımlamadır*” görüşüne yer vermiş ve böylelikle yüzyılların köhne mirasına son verilmesini telkin ve tavsiye etmiştir. Gerçekte Sultan Selim'in de karşı karşıya bulunduğu meselelerden birisi olması bakımından ilginç bir durum oluşturan ve mutlak otorite üzerinde vesayet oluşmasına neden olan sınıfsal zenginlik konusunda Sultan, XVI. Louis'ye soyluların zenginliğinden hareketle bu gücün izlerinin kaldırılması için gerekli çabanın gösterilmesi ve bu yönde itiraza meydan vermeyecek tedbirler alınması gerektiğini iletmiştir. Bu kararlara direnilmesi ve âsilik yapılması halinde gerekli tatbikatın yapılmasından kaçınılması gerektiği belirtilmişse de esasen İmparatorluk'ta da bir türlü çözülemeyen ve hatta Selim'in sonunu getiren benzeri sorunlardan söz etmek mümkündür (BNF, MFICHE LB39-2208, 6).

Osmanlı Hükümdarı mektubunun son kısmında bir nevi egemen ve muktedir bir hükümdarın vaziyeti hakkında bilgi vermektedir. Tebânın tümünün eşit bir vaziyette krallarının etrafında toplanması usulünden, kralın halkın üstünde yüceltilmesinden ve devlet ile halkına bütünüyle egemen bir güç olarak, halkın kralın karşısında alçak gönüllü ve saygılı olmalarının öneminden söz etmiş, krallığın topraklarında ve iç meselelerde huzurun altını çizmiştir.

Osmanlı-Rus-Avusturya Savaşları'nın siyâsî ve askerî vaziyeti kötü kıldığı bir dönemde Sultan Selim iç meselelere ilişkin telkinlerinden sonra haricî konularda XVI. Louis'ye yardım vaadi, Rusya ile Avusturya'nın Fransa'nın çıkarları aleyhine büyümesine karşı çıkmak ve bu iki gücün olası hareketini engelleme kararlılığı ve hatta durum ortada iken her iki devletinde yenileceklerine olan inancı Selim'in çok da rasyonel olmayan bazı yönlerine işaret etmektedir. Son olarak Sultan III. Selim Fransa Kralı'ndan ayrılığı pekiştirmek yerine, iş birliği yaparak ortak hareket etmesi ve birlikte aşılmaz bir kale gibi oluşturulacak ittifâk ve ihmal edilmeyecek bir dostluğun hükümdarlar arasında olduğu gibi tebâlar arasında da olması halinde müverrih ve

filozofların bunu yazacaklarını belirtmiş; mektubunu hükümdarlara özgü bir dilek ve temenni ile bitirmiştir (BNF, MFICHE LB39-2208, 7).

İhtilâl Fransası'nın Kralı XVI. Louis'den III. Selim'e: Cülûs Tebrikâtına İlişkin Nâme

Sultan III. Selim'in tahta çıkmasından sadece birkaç ay sonra XVI. Louis'ye gönderilen mektuptan sonra bahse konu mektuba ilişkin Fransa Kralı'nın nasıl bir cevap verdiğine ilişkin bir bilgiye şimdilik ulaşabilmiş değiliz. Her ne kadar anılan mektubun cevabına ilişkin bir bilgi tespit edilememişse de, XVI. Louis'nin III. Selim'in cülûsunu kutlamak amacıyla gönderdiği bir mektubun tercüme edilmiş hali "*Nâme-i Humâyûn Defterleri*"ndeki yerini almıştır. XVI. Louis tarafından Sultan III. Selim'e gönderilen mektubun gönderi tarihi tespit edilememekle birlikte, tercümenin kayıt edildiği tarih olarak Fi evâil-i Şabân Sene 1204 tarihi gösterilmiştir ki, bu tarih milâdî olarak 16/26 Nisan 1790 tarihine tekabül etmektedir. Bu bakımdan Kral'ın mektubunun bu tarihten bir hayli önce gelmesi muhtemeldir. Ayrıca mektubun tarihlendiği dönemin İhtilâl Fransası olduğu bir gerçekse de, 14 Temmuz 1789'da başlayan Devrim Hareketi'yle, Kral'ın ancak 22 Haziran 1791'te tutuklandığı bilinmektedir. Dolayısıyla Kral, Devrim Hareketiyle birlikte alaşağı edilmiş değil, belirtilen tarihte tutuklanıp yargılandıktan sonra 16 Ekim 1793'te infâz edilecektir (Armaoğlu 2003,45-48). O bakımdan Kral'ın kutlama mektubunun tarihinde bir tereddütün bulunmadığı düşünülmektedir.

Fransa Kralı XVI. Louis'nin mektubuna gelince; mektup siyâsî meselelere girmektense öncelikle Sultan III. Selim'in tahta çıkışı münasebetiyle duydukları sevinç ve memnuniyeti dile getiriyor ve iki devlet arasındaki mevcut olan ve çok eskilere dayanan ilişkilerin daha canlı ve daha güçlü bir hale getirilmesine ihtiyaç duyulduğunu belirtiyordu. Kral tebrik-nâmesinde Sultan I. Abdülhamîd'in dâr-ı bekâya intikâl ve irtihâlleriyle Sultan Selim'in cülûsunun Fransa Devleti için müjdeli bir haber olarak telâkki ettiklerini ve öteden beri iki devlet arasında var olan samimi dostluğu can-ı gönülden istediklerinin âşikâr olduğunu, bundan böyle "*mübeyyen olan hukuk-ı sâbika-i meveddet tarafeyni mürâât ve reâyâ-yı devleteyne nâfi bünyâd ihtisâs-ı muhabbeti teşyîd ve temhid etmek...*" için gerekli çabanın gösterileceğini belirtmiş ve şu görüşlere yer vermiştir:

"... saltanat-ı seniyelerine izhar-ı dostluk ve musâfât farîza-i zimmet-i hâlisânemiz olduğunun ifadesi ve Âsitane-i Saâdet'te mukîm elçimiz sadakatgirdârları beyne'd-devleteyn der-kâr olan hiss-i imtizâc ve itilâfın tekîd ve teşyîdine mebnî şimdîye kadar kendüye sipâriş olunan husûsât-ı muhâselet-âyâtın arz ve ifadesiyle rüyet ve temşitinde izhâr-ı gayret ve sadâkat edegeldiği üzere bundan böyle dahi levâzım-ı hizmet ve feraiz-i zimmeti ifâsında dikkat ü ihtimâm edeceği meczûmkerde-i dostânemiz olduğundan nâşî vakt ü hâle münasip ve reâyâ-yı cânibeynin âsâyîş ve istirâhatını müstelzim olan hiss-i imtizâcın tekid ve teşyîdine Salih iktizâ eden sipârişat ve tenbîhat kendüye tahrir ve telkin ve bundan böyle dahi Âsitane-i Saâdet'te elçilik memuriyeti ile ikamet etmek üzere tayin olunmağın taraf-ı muhibbânemizden arz ve ifâdesine kıyâm edecek husûsât ve marûzâta itimad-ı tam erzâni ve tesvîg ve hakkında hiss-i teveccühât-ı iksir-âyât-ı şehinşâhaneleri bîdirîğ buyrulacağına ümitvâr olduğumuzun inhâsı siyâkında nâme-i muhâselet-rakîme tahririne mübâderet olunmuştur..." (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A. DVNSNMH.d.00004, 22).

Tebrik-nâmede son olarak XVI. Louis, Fransa Devleti'nin Devlet-i Aliyye ile samimi dostluk hissiyatıyla münasebetlerinin yüceltilmesi için elinden gelen çabayı göstereceği ve bunun nişânesi olarak da, "...malûmu saâdetiniz ola ki Âsitane-i Saâdet'te mukîm Mösyö Kont de

Choiseuil – Gouffier elçimiz dâinizi müceddeden ol pâyede nasb ve tâyin ve ibkâ ve mukarrer etmişizdir...” şeklindeki açıklamasıyla, gelecekte çok daha ümitli olduğuna işaret etmekteydi. (BOA, A. DVNSNMH.d.00004, 23). Bu itibarla 1784'den beri İstanbul'da büyükelçilik vazifesini yürüten ve çok yönlü girişimlerinin yanı sıra entelektüel kişiliyle de bilinen Fransız Sefiri'nin iki devlet arasında şimdiye kadar icrâ ettiği vazifeyi karşılıklı menfaatler bakımından çok faydalı bulan XVI. Louis, taraflar arasındaki itimadın artarak devam etmesi hususunda ümitvar olduğundan bahisle, hayırhah temennilerle mektubunu tamamlamıştır.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren yabancı devletlerle birtakım münasebetleri olmakla birlikte 18. yüzyıl sonlarına kadar bugünkü mânâda kurumsal bir diplomasi ağının bulunmadığı bilinen bir gerçektir. Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer devletlerle münasebetleri ve diplomatik perspektifleri bakımından 18.yüzyılın önemli dönemeçlerden birisi olduğu âşikârdır. Zira bu dönemde çeşitli saik ve görevlerle Avrupa başkentlerine çok sayıda elçi gönderilmiş ve bu elçilerin görüş, düşünce ve birikimlerinden önemli ölçüde istifade edilmiş ve sonraki gelişmeler için de bu birikim önemli bir tecrübe oluşturmuştur. Esasen 18. yüzyılın birikimlerine Veliâht Şehzade Selim'in girişimlerinin en azından zihniyet değişimi bakımından önemli bir katkısı olduğunu hesaba katmak gerekir. Bir defa bu yüzyılın sonuna doğru çok daha fazla sorulabilecek olan “*bu devlet nasıl kurtulur?*” malûm sorusuna diğer münevverler gibi Selim'in de bir fikri olduğu ve bu soruya cevap aradığı muhakkaktır. Fakat Selim'in bu soruya ne ölçüde ve hangi sınırlar içinde bir cevap bulmaya çalıştığı düşünmeye değer bir soru olmalıdır. Esasen yavaş yavaş Batı'dan gelen cereyanlara karşı Osmanlı münevverlerin muhayyilesinde somutlaşmaya başlayan fikirler olgunlaşırken Selim'in kurumsal bir geleneksellik perspektifiyle hareket etmesini gerektiren bir *müesses nizâm* gerçekliği bulunmaktadır. Selim'in mektuplarında bu etkileri ve bu etkilerin geçmişteki tecrübelerinden hareketle sınırlarını çok fazla aşamayacağı gerçeğine müdrük olduğunu görmek mümkündür. 1789 yılı sadece Avrupa tarihi bakımından değil, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi bakımından da önemli bir gelişmeye sahne olmuştur. 7 Nisan 1789'da tahta çıkan III. Selim, bir yönüyle Avrupa diplomasisinde uzun bir süreden beri var olan *ittifâk sistemine*, diğer yönüyle de Avrupa eksenli *daimî elçilikler* ağını kurarak yeni bir siyaset etme anlayışını hâkim kılmak istemiştir. Esasen Sultan III. Selim'in veliâhtlığından beri, İmparatorluğun çeşitli sorunlarına çözüm bulmak ve aynı zamanda kâdim dost olarak görülen Fransa modelinde kurumsal bir gelişmeye yönelmek onun en büyük arzularından birisi gibi görünmektedir. Veliâhtlığından beri Fransa Kralı XVI. Louis ile çeşitli konularda haberleşen Selim'in Sultan olduktan sonra da Kral ile bir temaslarının olduğu ve mektuplaştıkları anlaşılmaktadır. Her ne kadar Sultan III. Selim'in incelediğimiz “*nâme-i humâyûnu / mektubu*” önceki yazışma temalarından ayrılıyorsa da Selim'in yeni bir diplomasi arayışında bulunduğu açıktır. Türkiye – Fransa ilişkilerinin tarihi çok öncelere dayanmakla birlikte Sultan III. Selim ile birlikte bu ilişkilerde yeni bir boyut kendisini göstermiştir. Bu noktada Sultan ne yapmak istiyor? sorusu yerinde bir soru olmalı. Her şeyden önce III. Selim, Osmanlı İmparatorluğu'nun artık çağın gerektirdiği ihtiyaçlarını karşılamak, mevcut harplerin getirdiği sorunları aşmak ve dahi giderek daha da etkinleşen yeni ilişkiler sistemine dâhil olmak istiyor. Dahası 19. yüzyılda daha etkin bir şekilde halefi sultanların başvurduğu yöntemle, uluslararası denge ve denklemde yer almak istiyor ve bunu da Fransa ile müttefikân gerçekleştirmeyi düşünüyordu. Zira dönemin Fransası ile olan ticârî ve iktisâdî ilişkilerinin düzeyi, İmparatorluk'ta kurumsal bir ıslâhat fikri hedefinde, Fransa'nın önemli bir model olabileceği tasavvurlarını desteklemektedir. Bu bakımdan III. Selim'in, Fransa ile bir taraftan çarklara dayalı bir ittifaktan söz ederken, diğer taraftan da İmparatorluk'ta bugünkü anlamından

daha farklı ve Osmanlı gerçeğine uygun millî bir restorasyon gerçekleştirmek istediğini belirtmek abartı olmayacaktır.

Yazarın Notu

Bu çalışma TÜBİTAK-2219 BİDEP Başkanlığı'nın 2016 yılında Fransa'daki araştırmalar için verdiği proje desteği çerçevesinde hazırlanmış olup, yazar Kurum Başkanlığına teşekkür eder.

KAYNAKÇA

- Ahmed Vâsıf Efendi (1978). *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*. Yay. Mücteba İlgürel. İstanbul 1988.
- Akyıldız A. (2006). *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*. İstanbul 2006.
- Armaoğlu F. (1999). *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi*. Ankara 1999.
- Berkes N. (2015). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Haz. Ahmet Kuyaş, İstanbul 2015.
- Beydilli K. (1984). *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı*. İstanbul 1984.
- Beydilli K. (1999). "Osmanlı ve Avrupa Devletleri Arasındaki İttifâklar ve Siyâsî Ahlâk (1790-1856)". *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç (15-17 Ekim 1997)* (1999) 35-43.
- Findley V. C (2006). "Osmanlı Siyasal Düşüncesinde Devlet ve Hukuk: İnsan Hakları mı, Hukuk Devleti mi?". Eds. H. İnalçık & M. Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (2006). Ankara.
- Findley V. C. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform: Babıâli, 1789-1922*. İstanbul 2014.
- Karal E. Z. (1988). *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları – Nizam-ı Cedid- 1789-1807*. Ankara 1988.
- Koloğlu O. (1997). "Fransız Devrimi'nin Osmanlı Diplomasisinde Yarattığı Hareketlilik". *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç (15-17 Ekim 1997)* (1999) 13-19.
- Kuran E. (1988). *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve Siyâsî Faaliyetleri 1793-1821*. Ankara 1988.
- Kuran E. (2013). *Türkiye'nin Batılılaşması ve Millî Meseleler*. Ankara 2013.
- Kütükoğlu M. S. (2013). *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*. Ankara 2013
- Lewis B. (1998). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Çev. Metin Kıratlı. Ankara 1998.
- Lewis B. (1982). "Meşveret". *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 12 (1982) 775-782.
- Öz T. (1941). "Fransa Kırallı Louis XVI.'nın Selim III.'e Nâmesi". *Tarih Vesikaları Dergisi* 1/3 (1941) 198-202.
- Salih Münir Paşa (1912). "Louis XVI Et Le Sultan Sélim III". *Revue D'histoire Diplomatique* 26 (1912) 516-548.
- Salih Münir Paşa (Çorlu) (2015). *Geçmiş Zamanlar, II. Abdülhamit Devri Osmanlı Diplomasisi, İstanbul ve Paris Hatıraları*. Haz. Ali Birinci-Selma Günaydın. Ankara.
- Uzunçarşılı İ. (1938). "Selim III'ün Veliâht iken Fransa Kralı Lûi XVI İle Muhabereleri". *Belleten* 5-6 (1938) 191-263.

Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA), A. DVNSNMH. d.00004, 22-23
- Bibliothèque Nationale de France (BNF), MFICHE LB39-2208.